

LE CHEVAL DE BRONZE

queilleux qu'on ne voit qu'en l'histoire.
 Histoire mesme est suspecte a la foy
 fussiez, estez de bronze de ce Roy.
 iez sur le temps emporté la victoire

LES TOURS NOSTRE DAME

Rares et belles tours, augustes, nonpareilles
 De combien passez vous ce Phare tant v
 Puis que vous esclaires nos mers de la c
 Que raporta des Cieux le Soleil des merue

NOS PICHALAIN SGIAGLIA, da
Margis, ils 17 de schaner 1961, allas 14.30 — 15.00

Flurin Bischoff, Cuera

EGN VIEADI AINTA PARIS AVANT 150 ONNS da

Jonas Barandun, Niederhasli

Margis, ils 28 de fevrer 1961, allas 14.30 — 15.00

IL CUMIN DELLA CADI, da

Guglielm Gadola, Cuera

Margis, ils 21 de mars 1961, dallas 14.30 — 15.00

Nossas emissiuns digl onn 1961

Per far instrucziun fritgeivla e che flada immediatad spontana leuora ella natira, drova ei gronda capientscha davart il scolast. El vegn beinduras a senuspir d'interpreter la spassegiada forsa daditg planisada, schegie ch'el sa bein avunda che talas pusseivladads ein scartas en nossas scolas montagnardas. Il problem de reparter savieivlamein e cun gudogn spirtal vicendeivel il temps d'instrucziun envart e dadovart la scola, vegn adina a restar acuts. Co ins savess formar ina lecziun d'istoria naturala o ella natira, muossa scolast secundar FLURIN BISCHOFF a Cuera cun sia emissiun: *Il petgalenn sgagliau*. El lai ira dus svelts mattets iniziativs ora egl uaul a festisar la veta spir misteris dils utschals, en special dils divers petgalenns che vivan en nossas contradas.

A paucs vegn ei ad esser enconuscent, che in GIOHANNES BARANDUN de VEULDEN, ha scret avon circa 100 onns dus cudischs en lungatg romontsch de siu vitg, della Tumliasca, in sur de sia giuventetgna e de siu viadi a Paris avon 150 onns, l'auter cuntenend historiettas instructivas, siemis e fablas, ed ina historia de Guglielm Tell. Legend quellas paginas, san ins buca supprimer in surrir, vesend co igl autur combinescha e mischeida senza pregiudezis e retenientschas germanissem sin germanissem cun in oreifer lungatg genuin e buna construcziun romontscha. Ins fa stedi curvien de sia vigur sincera e buntadeivla ed igl ei negin tgisà buc, quei um ha cultura! Con lev fuss ei de metter siu relasch en ina fuorma che cuntentass senza resalva nossas pretensiuns hodiernas. Cun respect astg'ins far menziun de siu num. Scolast secundar JONAS BARANDUN seregorda de quei interessant um che ha mai emblidau sia patria egl jester, en sia emissiun dils 28 de fevrer. En quella sa el far diever mo d'ina pintga part dell'ovra de siu vischin de Veulden, levanta denton remarcablas reminiscenzas de pitgiras de viadi a Paris avon 150 onns. Las reproducziuns referentas en Radioscola dattan la tempra d'in Paris d'avon tschentaners.

Ina lecziun de historia e de veta politica democratica el meglier senn de siu plaid, porscha professor GUGLIELM GADOLA cul CUMIN DELLA CADI. L'emissiun ha liug ils 21 de mars, pia buca ditg avon la mistralia, e duess aschia esser de grond interess per las scolas e nossa giuventetgna. Las contribuziuns de Prof. Gadola en RADIOSCOLA, sco era sias ulteriuras publicaziuns en quei risguard, dattan in'idea della complexitad dil vast problem historic, della creaziun ed evoluziun dil venerabel cumin della Cadi.

A. M.

◀ LE PONT NEUF à Paris. La pùnt nova. Sut quella pùnt à igl Giohannes stuvieu passantar egn per notgs, cura c'el à gieu nigns raps ple. Fetg probabal à el durmieu sen que toc riva schetga sut igl arvieulet mur da màn saniastar.

LA VUE DU PONT NEUF COMME IL SE PRESENTE A LOIEL DU PONT DES TUILERIES (scret el-la moda de siu temps)

Nos pichalain grand e seis paraints

da Flurin Bischoff

L'instrucziun d'istorgia natürela in nossas scoulas rumantschas, davo esser statta lönch la tschendrüglianta dals rams reals, ha tut cull'ediziun da las «Tevlas Brunies» ed eir tras l'actività da nos venerà barba Steivan, ün svilup allegraivel. Chi nu dovress hoz cun plaschair quellas tabellas, chi as laschan applichar in tants möds per l'instrucziun! Üna da quaistas tratta be cuort noss pichalains. Sco materia accompagnatoria n'ha eu improvà da cumpuoner quaista emischiun per la Radioscoula. Premiss esa dimena, cha'l magister tratta la tabla no. 18 o almain ün dals pichalains sco exaimpel e detta üna pitschna survista da quaist troglodits.

A fuond da mia lavuretta n'ha eu miss ün pêr observaziuns fattas s vess. Eu speresch cun quai da dar ün modest impuls eir als scolars per observar tschertas robettas oura illa natüra. Perche pür il cuntact culla natüra dà la dretta taimpra a quaist'instrucziun, e quaist cuntact cun la ntüra stuvain nus guardar da mantgnair a tuots cuosts. Quai ais hoz ün mez per impedir, cha nossa giuventüna as najainta aint illa tecnica — «Il paür sto savoir bler daplü co be manipular cul tractur...»

Pel magister lasch eu sieuer amo alch robettas chi al pon esser da nüz per sia lecziun principala dal pichalain: Quai ais cler, cha pervia da seis möd da viver tuottafat special, eir la constituziun dal corp dal pichalain ais drizzad'aint ladavo. Fingia l'exteriur ans muossa quai. Las 12 pennas da la cua sun agüzzas e düras sco bichettas. Quellas duos da la vart sun bainquant plü pitschnas. La fuorma da la cua ais sco fatta aposta per chattar artegn cunter mincha sfalizcha o virücla da la scorza. Il pical, lung ed agüz sco üna sübla ed istess massiv, ais muni cun chantuns fermes e serva sco instrumaint indispensabel per pichar sülla scorza e sfrischlar il lain. Las fuormas d'inas sun protettas da saidlas lungas e düras. Las chammas cuortas, grossas e'l corp plütost bassuot laschan inleger cha quaist utschè po as tachar vi dal trunch d'ün bös-ch. Eu nu'm savess rapreschentar ch'ün pichalain as possa plachar cull'istessa eleganza sco ün sprer da mürs sülla chaplina d'ün bös-ch o sün ün oter punct elevà. Blerant ais seis svoul greiv, pac elegant e tuottüna svel. Cun üna pitschna svouta amunt as tacha el vi da la scorza e quai para be chi fetscha dabsögn dad alch plü massiv co ün manzina per padimar sia früda.

E pür, scha nus il guardain a rampignar o dafatta a cloccar sün ün trunch, co ais qua tuot seis esser drizzà vers quaist ambiaint! Schi, nus avain l'impreschiun, cha tuot la forza as cuncentrescha da la cua sü tras il corp vers il pical.

Eir il skelet ans muossa tschertas differenzas da structura, causadas tras seis möd da viver. Ils öss plü grands nu cun uschè ferm pneumatics sco pro oters utschels. Cun quai cha'ls öss sun dimena plü cumpacts, survain il skelet üna plü granda stabilità, subischa però a l'istess temp eir ün augmoint dal pais specific e dvainta plü greiv. Quai ais bain eir ün motiv, surour la fuorma da las alas, cha'l pichalain nun ais ün bun svolader.

L'ultim spondil da l'öss da la cua ais plü grand co pro oters utschels. Vi da quaist sun francadas las pennas da la cua. Ils öss dal cheu sun liats cun fissuras aurdvart fermas, da maniera cha la coppalla da la creppa dvainta plü düra e plü resistibla. Eir il liam da las duos massellas culla creppa ais qua bler plü stabel. Quai cha nus nu chattain pro ingüns utschels uschè ferm sviluppà ais löset da la lengua (Zungenbein). Quaist össet as rechatta normalmaintg aint illa ragisch da la lengua e 'la dà uschè ün tschert sustegn. Pro'l pichalain surpiglia quaist össet amo ün'otra incumbenza. Sco duos pennas d'atschal as tiran ils duos daints a fuorcha da l'öss da la lengua intuorn la creppa e sun francats vi da l'öss fruntal. Els servan dimena eir per trar inavo la lengua agüzza, lunga sco ün verm e munida cun cuntracrötschs. Quaist indriz cha nus chattain be pro'ls pichalains serva specialmaing per pes-char or trar oura insect e larvas dad insects our dal lain.

Dasper l'ösen e forsa eir amo oters sens giova qua bain eir l'instinct üna rolla, per cha'l pichalain fetscha sia foura güst là ingio cha l'insect as rechatta zoppà aint il lain. Obesrevaziuns precisas sun qua massa raras per pudair dir dal sür, da che cha'l pichalain as lascha guidar cur ch'el tschercha sia nudritüra. Sgür esa, cha'ls insects aint il lain nu sun l'unica nudritüra dals pichalains. Il pichalain verd ed eir il pichalain grisch as nudrischan specialmaing da furmias. Nus ils vezzain suvent a svutrar aint ils furmiers. Per quaista raschun svoulan els be bassin sur la terra. Dr. Paul Müller, Coira descriva in sia «Verbreitungsbilogie der Blütenpflanzen» il seguint fat: «Un pichalain grand ha portà dal 1952 i'ls mais schner, favrer e marz 34 puschas da pin nan pro ün pairer in ün üert. Là d'eira ün lö adattà per las francar in üna sfessa e magliar oura ils semins. Una considerabla purziun, e dal tschert avara'l gnü a l'istess temp eir amo oters lous ingio ch'el avarà spoglià sias puschas. E tantüna eiran restats in quellas 34 puschas amo 1545 semins. Dimena nu manglaina avoir temma cha'l pichalain saja «danaivel» e'ns decimescha la semenza da nossa bos-cha. Il fat ans muossa però l'istess cler e net cha'l pichalain as nudrischa eir da semins.

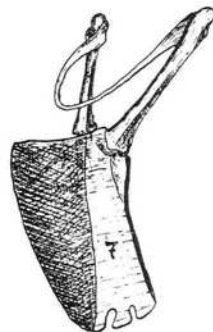
Il plü derasà da tuots ais il pichalain grand. Nus il chattain in bröls, parcs, in gods da föglia fin sü pro'ls ultims pioniers a l'ur dal god. El viva dimena illa regiun dal god da föglia scu eir illa regiun subalpina. El ais eir il plü cuntschaint perquai ch'el as rischa l'inviern perfin in vaschinanza da las chasas. A Sent n'ha eu pudü observar diversas jadas ün pichalain grand fatschendà a tscherchar insects sün üna pütta da la condotta electrica ourasom il cumün. L'istess'observaziun n'ha eu pudü far eir a Ftan our da la fanestra da mia stüva. Il pichalain pitschen preferischa il god da föglia. Bain perquai il vezzain nus be da rar in Engiadina. U. A. Corti manzuna in seis cudesch «Führer durch die Vogelwelt Graubündens» ün'unica observaziun fatta a Bever dal 1921. Il pichalain mezdan nun ais mai gnü observà in nos chantun.

Tuot oter il pichalain nair. El viva in gods da föglia e gods d'aguoglia. El preferischa però gods s-chürs cun bos-cha veglia. Cumbain ch'el ais fich derasà ais el bainquant plü rar co'l pichalain grand.

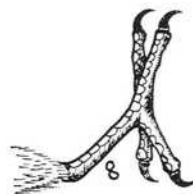
Il pichalain verd e'l pichalain grisch preferischan percunter gods rars e clers. Els as trattegnan eir bler giò per terra e na sülla bos-cha. «Erdspechte» vegnan els perquai nomnats per tudais-ch. Tuots duos vivan eir in Engiadina. S. Corti quinta da plüssas observaziuns fattas in Engiadina ed in tot il Grischun. Eu sves n'ha pudü observar plüas jadas ün pichalain verd in Val da Muglins a Sent ed ün sün Clarai a Ftan.

Pichalain grand

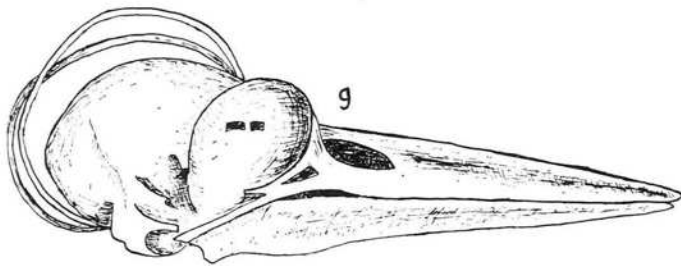

Oss dal pet cun clavella

Pè da pichalain
1. 2. daint inavo

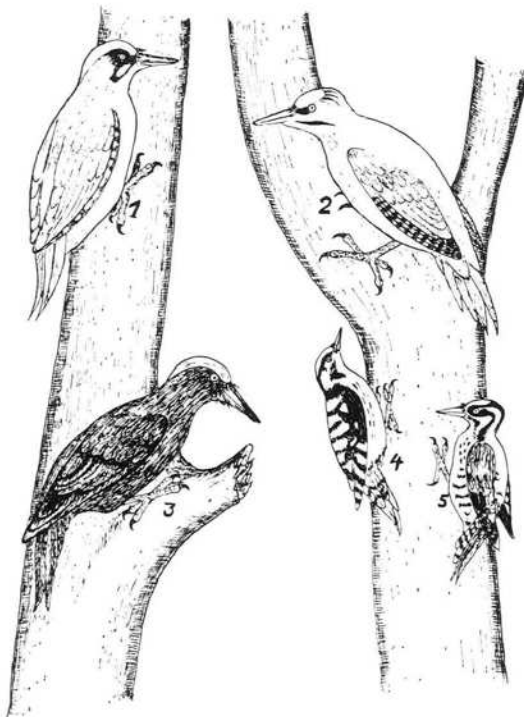
Fich da rar vain manzunà il pichalain alpin per nossa vallada. Corti sa da nomnar differentes lous in nos chantun, ingio cha quai pichalain vain avant. Da lous in Engiadina nu disch el inguotta. Plü co üna jada am aisa però gnü descrit ün utschè sco el e dumandà davo seis nom. Da diversas da quaistas descripziuns resulta, cha quai po be esser stat ün pichalain alpin. Però eir cugnuschidurs d'utschels am han quintà da l'avair observà in Engiadina. Eir sch'eu svesch mai nun ha gnü la occasiun da'l vera, schi craj l'istess ch'el vegna avant pü suvent co quai cha nus crajain.

Creppa da pichalain nair (davo natüra)

Funcziun da l'össet da la lingua

Legenda: 1. pichalain verd. 2. pichalain grisch. 3. pichalain nair. 4. pichalain pitschen. 5. pichalain alpin. 6. pichalain grand.

(Desegns da magister secundar Flurin Bischoff).

Egn vieadi ainta Paris avànt 150 onns

da Jonas Barandun

An noss gis, c'ign va da nossas valadas an egn gi gio Turitg ad ansei puspe, c'ign sgola an egn per uras ainta l'America, dattigl nign donn da musar a noss unfànts, tge strapazs a martuiris noss parduvànts àn prieu sen sasez, àn s t u v i e u prender sen sasez, parquegl c'i earan sfurzos dad emigrar. An noss' emissiun udainsa igl vieaidi ainta Paris ad igl amprem tains quaiant dad egn da quels emigrànts. Igl de easser egn'episoda orda l'emigraziun da noss pardavànts.

Igl Giohannes Barandun da Veulden e ieu an Fràntscha cun quindisch near sedisch onns anturn igls 1800, peia d'egn tains fetg turbulaint par la Fràntscha a par l'antiara Europa. Suaintar aver visto scolas privatas (filantropias) ainta Novagnas (Nufenen), se Vuorz a gio la Pùnt e el ieu sen vieadi cun egn per raps ed egna breaf da racumandaziun par egn ofiziar grischùn an sarvetsch franzos a Strassburg. El à betg cato igl ofiziar, ad anstagl da turnar a tgea à el sabatieu tras. Luvrus a spargnus sco el eara diso da tgea, e'gl gartagieu ad el da metter sei egna grànda conditoreia a Bordeaux. Anturn igls 1840 e el turno se Veulden par egn per onns. El segi vagnieu an egna carotscha cun sis tgavals. Las rodas ad egn ischegl da quella carotscha en ànc oz an sia tgea, numnada «da Suregns». Digls 1847 e el vagnieu ligieu mastral da la dargira dad Ortenstein am Berg, igl davos mastral avànt la confederaziun digls 1848. Cugls danners, c'el veva fatg ainta Bordeaux à el biagieu duas tgeasas quisei, la tgea da «Suregns» a quella c'e oz igl hotel Belvedere. El e lu puspe turno a Bordeaux an sia fatschenda ad e mort là anturn igls 1870. Avànt tres onns, igl atunn 1957 e egn beal gi rivo se Veulden egn franzos cun num Emile Barandon, egn suaintarvagnaint digl mastral Giohannes, ca nign saveva ple c'i existessan ànc quaiant.

Digls 1860 a 1864 à el fatg stampar dus cudschs an la stampareia Senti e Hummel, Cuera: «*La giuventegna digl Giohannes Barandun*» a «*Siamis, Fablas a Wilhelm Tell*». La valetta literara da quels dus cudaschs e forza betg zund grànda. Mo i en egn documaint ordvart prezios, sco nus vagn pacs an nossa literatura rumàntscha. El

BELVEDERE. Ear quella tgea à el biagieu anturn igls 1860.

(Dus dissegns da Plasch Barandun, Veulden.)

SUREGNS. Quella tgea à igl Giohannes Barandun biagieu digls 1860, cura c'el e turno or da Fràntscha. El à fatg sei la tgea agli giuventegna da las tres vischnàncas Tràn, Sched a Veulden. Bunameing igl antiar plàn e egna grànda sala da saltar.

e sto romanticar a moralist a sco tal influenzo digls scripturs franzos da lez tains. El veva nigns scrupals linguistics a prandeva las expressiùuns ad igls plets, no'c'el igls catava, segi ord igl tudestg near ord igl franzos. Jou lasch savundar orda sieus cudisch «La giuvantegna» las ampremmas varts, no'c'el dascriba sia naschientscha a sia antscheata an scola, agl lungaig original sainza nignas corecturas near midadas:

Motto: *Res non verba*

Tut quei ch'in gi da mengia
Ei fat ad ha schlet gust.
Ilg spiert ven prest enfis
A fiera ilg cudisch davend elg luft.

«Ilg on 1787 la feasta da nadal, las huras da la noig, davos la porta dina povra stiva len, las pres furadas da verms, ei naschieu in bub a quei bub sund jou.

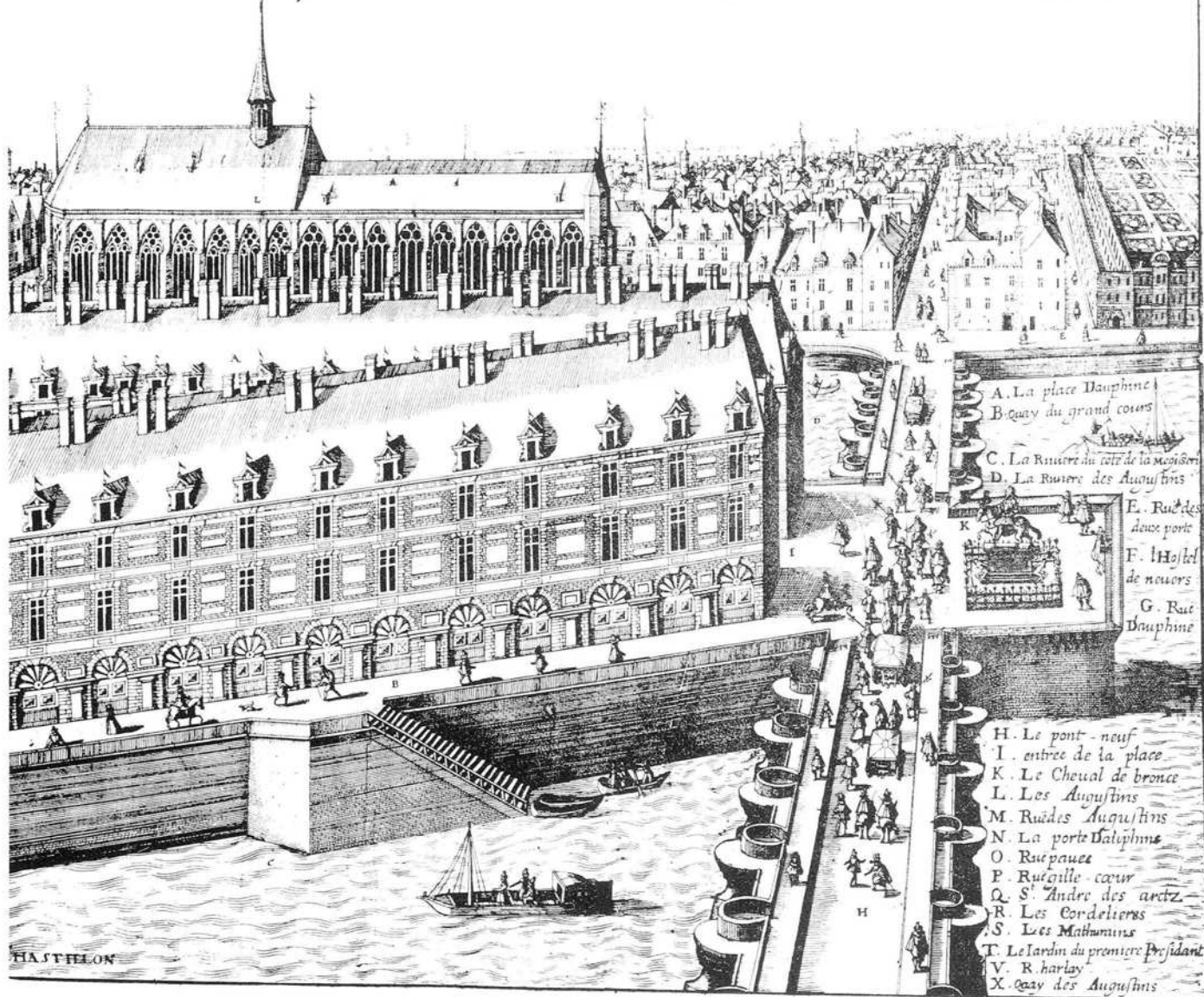
Cur in prenzì nescha, da tuttas varts tir in canunadas, als sens fan rebellun, flintas a stuzars schlupatadas.

Par me povret filg din povar luvradar da la terra ni aung in schuz dina pistola ves salido mia vagnida, mo sainza canungs ni tambour ni trumpeta, aschi baing ven naunavont ilg uffond dilg povar en la chignia, fascho cun lanziel alf anpo grob a cuntscho cun tapet da plimas a bun laig, sco filg da reg.

Flevla a misirabla creatira antscheva la vita misteriusa da la natira, fe statevals tes pas, tscherchia tia via en la sciradegna da la noig, palpa cun tes mauns ilg urmeilg da la semda, ca ti has da parcurir, va sils urs dilg abgrund da la felsa, silg strand da la mar, musa tieu frunt ansareing cuntar las fridas dilg disting schksal.

Aschi mi ani pupagieu gig a leung, tont ca mes sis ons en vagnieus, manau en la scola da la vischnaunca, mi ani malagiau avont quella causa a schi bella ca jou sund eu cun lagrezia a cuntaind. Mo mia bella spronza ei prest sa midada en tristezia. Ilg schulmeister gi: Mate davos la tavla quei bubet, laing vurdar chei i ven lundaror. La tschera da quei meister mi ha tallamaing tamanto, ca jou mi ve zupo da vos mieu bab, ca mi taneva pilg maun, cu leva buc schar dar el. La vista dilg Bankrazi (num dilg schulmeister) melna, lunga a megra, in frunt cun fauldas, lefs sategls a sblechs, mate vi tiars ina chioma len ad anpo pucal, scha ves ilg ver portret da que mussadar da mieu lieg. Jou fargieva la bratscha anturn mieu bab da la tema e schnavur a mi taneva sco in giat cun griffas chin po buc vagnir libar. Da tont ons anau ve jou adina quella sumeilgia avon elgs. Ilg Bankrazi gi: Me nau cun quei bub, laing schon mussar er a quel co i segi da vivar . . . En a quella mieu bab mi le els mauns da quel portatristezias. Las larmas fevan als egls scirs, ca jou vaseva nagut. Auncalur da la schnavur ca jou veva da quella vista, scha vurdav jou cun in elg silg pulpier, cun lautar sin la perchia culescham ca curdava sin mes cunsculars. Ilg gi suentar sund jou fugieu enstailg ir a scola. Jou veng partut tscharchiau, ala fing mi catni davos ina pluna, schendlas, manau ruchameing tilg meister, en casa schmanatscha cun la perchia badugn, ca da tschient ons anau da babs a filgs stat sco ina schmanatscha parpetna sut igl palantscheu stiva, par strufagier cun fridas, cun la forza brutala din bab gritinto, sainza raschun ni pazienza, ina povra, zarta creatira, mi ha adina pareu ina crudela tirineia; ilg pli savens veni a davantar tut ilg cuntrari. Ilg ei cuntar natira da taner car, quels chin tema a pon nus far dilg mal; in ha veu exempals da la schnavur da las fridas vagnir nars, stumpfsinigs, tut lur vita, otars fieran hass sin lur tirauns a vegnan vagabuns, unvernünftigs; la ragurdonza en quels giuvens ons stat en memoria tut lur vita.»

HENRI LE GRAND 4me DV NOM ROY DE FRANCE ET DE NAVARRE

La madema pùn a Paris da surangiou. Davostiar egn toc digl imens martgiu da Paris. Anzanouas tranter quellas tgeasas catassan forza igl CASTI DA MIRACLAS, igl amprem albiart digl Giohannas a Paris.
(Reproducziùn cun lubientscha da Antiquariat Laube, Turig)

LA PLACE DAUPHINE COSTRUITTE DANS LA VILLE DE PARIS DURANT LE REIGNE DE HENRI LE GRAND 4me DU NOM ROY DE FRANCE ET DE NAVARRE

La giuvantegna

dilg

Johannes Barandun.

Ma^{trai} dals 1847

dilg

cuming d'Ortenstein am berg.

**Dedicau alas tres vischnauncas, scrit elz
dialect da Feldis.**

Cuera 1864.

Ilg amprim gi da scola

Quei gi ei degna in gi da feasta. Jou gig algi Wieland, cu ves bugiend leu essar quei gi sin l'hura ch'ilg mastral fa ilg dischurs suentar l'isonza, cul ratscheva ses sculars. El gi chi segi bucca da targinar; jou tir eint mia casacca, dus gie nova. Aschi eru baing tarschino, otar ca quels calzers eran mengia gronds.

Elg saal eran endisch giuvans anturn la mesa, dus sessals eran vids; jou prend plaz sin in, quel dilg Wieland stad vid; en a quella ilg mastral ven en da d'isch, tutts levan si, a prendan giu ils käpis; el fa ina ansenna chi den satschantar.

Quel professor era nin basengs cul mas ilg baung sidreg, par ca ses sculars vesan respect par el, sco in tschert schulmeister, cu ancanusch.

Il hum aprenda ves da cultivar sieu spiert, da sutametar sieu sen intelectual, sia valetta ei tutta en ses partrachiamaints par grundagier or cun in grond ifer las chiosas dala natira rasadas or avont ses elgs.

Fablas, Siemis

a

Wilhelm Tell

dilg

Johannes Barandun.

Mastral da Gira.

Cuera 1860.

Stamparia da Senti & Hummel.

Ilg liun vagnieu velg

Ilg liun, ca era la schnavur dilg guaults, dad ons cargau, a da carschadegna, daver pers sia giuvna bravada, clumada aschi ault ilg davos e vagnieu castigliau, a cattschaumaun tras ses aigans subjets, fermes da sia flevlada.

Ilg chiavail ven vitier el, algi dad ina piedi, ilg luf ina morsa, ilg bof ina scurnalgada.

Ilg povar liun elend a fleva, trist plain carschadegna, zop a velg, po strusch brilliar el spechia sia fin sainza nagina lamantonza. Cur parfin ilg asan, il veza en sia Tauna vagnir, ach! quest e mengia gref par me, jou leva schon murir, aber tes fridas ean par me ina dubla mort.

Il cumin della Cadi

da Guglielm Gadola

P. PLACIDUS a SPESCHA, sein Leben, seine Schriften. Ediu da Pieth, Hager e Carnot. p. 147-155: «Politische Einteilung der Landschaft Disentis.»

P. ISO MÜLLER, en Disentiser Klostergeschichte, 1942.

GADOLA GUGLIELM, Il Cumin della Cadi. Glogn 1944. (Igl entir Glogn 1944 ei dedicaus all'istoria dil Cumin della Cadi).

GADOLA GUGLIELM, Die Disentiser Landsgemeinde. En: Schweizer Volkskunde. 30 Jahrgang. Heft 2, 1940. — Cun illustraziuns.

Tenor P. Iso Müller, igl erudit historicher della claustra de Mustér, va l'entschatta dil cumin della Cadi anavos entochen el 13avel tschentaner.

Igl emprem mistral della Cadi ch'ei enconuschents, datescha digl onn 1390. La Ligia Grischa, fundada d'avat Gion de Glion (1395), terminada ed amplificada d'avat Pieder de Putnengia (1424) a Trun sut igl Ischi, muossa ch'il pievel de nossa tiara veva gia schigiau ils avantatgs de certs privilegis e libertads gia avon la fundaziun de nossas Ligias. Entochen 1472 numnava igl avat de Mustér elsez ils mistrals (ministerialis).

Quei onn ha il Prenci-Avat fatg differentas concessiuns al pievel della Cadi. Denter auter fa el in enclin democratic en quei senn, ch'el («il Segner della Casa de Diu = Ca-di) propona treis candidats pigl uffeci de mistral; ord quels treis han ils umens de cumin il dretg de tscharner quel che para e plai il meglier ad els. Probabel ei quei stau l'emprema gada (1472) ch'igl ei vegniu teniu cumin (si avon Porta cotschna) pressapauc sco aunc ozildi en curtin-cumin. — Aschia scriva per ex. P. Justus Berchter en sia cronica: «1472 unter Apt Joannes als Udalrig Berchter Aman ware, ist ein Ordnung gemacht worden, dass auf Pfingsmontag ein aman alle Jahre erwölt werde.»

Igl uffeci de quei «Amann», ei lu el decuors de plirs tschentaners sesviluppau a quei ch'el ei oz, bein che per temps (avon ch'il Cantun Grischun vegni creaus, 1803) il mistral veva bia pli gronda pussonza ed impurtonza che ozildi.

Duront bunamein 300 onns, da 1472-1751, tenevan nos perdavons mintg'onni cumin e quei per gliendisdis Tschuncheismas; 1751 e vinavon mintga bienni, la *secunda* dumengia de matg, e dapi quei onn «tenor la nova lescha davart las elecziuns circuitalas» vegn ei fatg cumin l'emprema dumengia de matg.

Serament dil mistral regent silla buora

Gia baul, probabel dapi l'entschatta dil 17avel tschentaner vegn il cumin ad haver obteniu il dretg d'elsez saver metter *libra mein* mistral (sco era ils auters ufficials de cumin) che vegneva lu approbaus dagl avat.

Entochen 1798 giugava dil reminent igl avat aunc adina l'emprema rolla el cumin q. v.d. el magistrat de cumin. El veva resalvau ses privilegis aschibein sin cumin sco en casa de dertgira. Il Pren-ci-Avat surdava denton da gliez temps l'execuziun dellas fatschentas al mistral, las politicas sco las economicas.

Exteriuramein ha igl avat tuttina manteniu siu «rang» entochen alla fin della Ligia Grischa (1798). El vegneva accompignaus sco in Pren-ci Potentat sin cumin e tiellas dertgiras e quei dalla aschinumnada «bargada d'honor» (= brigada), da circa 50/60 umens en lur pittorescas monduras de mercenaris, dals 16 cussegliers de cumin, dal mistral, saltèr, scarvon, sekelmeister (= bursèr), dal picher, schuicler e schumbrader, che eran tuts vestgi en livreas: ils 4 che mavan ordavon alla «bargada», savein nus co ei eran vestgi; il mistral adina en manti tgietschen, il saltèr el manti tgietschen e verd, scarvon e sekelmeister el manti tgietschen ed alv (per miezgiu), las colurs claustralas, ils cussegliers e derschaders en liungs mantials ners.

Sin cumin veva igl avat la preferenza dil plaid e l'emprema vusch en tuttas nominas e fatschentas. Sia vusch valeva era per quella dil convent e veva tontas ga valeta sco eran paders en claustra, cura ch'ei capitava ch'ins stueva dumbrar las vuschs. «Il dretg de spada» q. v. d. sur veta e mort, in dretg che derivava neu dal temps digl Imperi, ha el manteniu entochen alla fin dil 18avel secul. El surdava la spada al mistral per schar dretgar sur veta e mort dils delinquents. La dertgira de cumin vegneva constituida sin fundament dellas «quater cuorts» che formavan il territori electoral della Cadi: emprema cuort: Mustér, metteva treis geraus (= Geschworene, derschaders); 2. cuort: Tujetsch, 3 geraus; 3. cuort: Breil e Medel ensem 4 geraus; 4. cuort: Trun e Sumvitg mettevau 4 geraus, dus de Trun e dus de Sumvitg. Avon 1798 elegeva il cumin «ils mess alla Ligia Grischa» e suenter quei datum ils deputai dil Cussegl grond. Mintgatons onns, en roda, elegeva il cumin della Cadi era ils ufficials della Valtellina (entochen 1797.)

Il mistral cass ed il saltèr spetgan il resultat dedina tscharna

In oratur popular silla buora; dasperas il saltèr

Co nos perdavons e nus d'ozildi era, tenevan cumin, vegnin nus a raquintar a bucca, aschilunsch ch'il temps lubescha

Il principal d'ina communidad statala ei ses umens, era ella democrazia; perquei lessen nus mo aunc far attents silla liunga, venerabla retscha de mistrals che han purtau il manti tgjetschen cun tschaffen e plascher ed en tutt'honor, dapi 1390 enochen 1961. En quels 571 onn della mistralia, havein nus dumbrau buca meins che 303 mistrals. En quels 571 onn, ei la mistralia stada repartida 171 onn sin Mustér, 87 onns sin Trun, 69 onns sin Breil, 71 sin Sumvitg, 42 sin Tujetsch, 14 sin Medel e 4 sin Schlans (ch'ei vegnius tiel cumin della Cadi pér 1851). Pil rest, 130 onns, havein nus buca saviu constatar ils mistrals scoiauda, era buca danunder ch'els fuvan, vul dir lur arigin.

Commembers dellas famiglias *L a t o u r*, Breil, Danis, Trun, figureschan 34 ga egl uffeci della mistralia; ils *B e r t h e r s*, Tujetsch e Mustér 22 gadas; ils de *C a s t e l b e r g* 21 gada; ils de *F l o r i n*, Mustér e Tujetsch; ils *C o n d r a u s*, Mustér, domisdus famiglias 13 ga per ina; ils de *C a p r e z*, Trun ed ils *L o m b r i s*, Sumvitg e Trun, scadina 11 gadas; ils de *F o n t a n a*, Mustér, ils *S a p h o i a s* de Mustér, sco era ils *J a g m e t h s*, Mustér ed ils *H u o n d e r s*, Mustér scadina 8 ga; 7 gadas figureschan las famiglias: *B a l l e t t a*, Breil e Zignau, ils *C a j a c o b s* de Sumvitg; 6 gadas van culla mistralia: ils *S i a l m s* (Anselm) de Mustér, ils *M a i s s e n s* de Sumvitg, ils de *M e d e l l* de Mustér e Tujetsch, ils *D e c u r t i n s* de Trun e Tujetsch; 4 gadas ils *B i g l i e l s* de Mustér, ils *B u n d i s* de Medel ed ils *G e n a l s* (Genelins) de Sumvitg e Mustér; 3 ga ils *A r p a g a u s* de Sumvitg, ils *B e e r s* de Tujetsch, ils *B a r l e r s* de Trun, ils *C a s a n o v a s* de Trun, ils *C a r i g i e t s* de Mustér e Trun, ils *F i n g s* de Breil, ils *M o n n s* de Tujetsch e Mustér, ils de *R i e v e n*, Mustér, ils *N a y* de Zignau-Trun, ils *V i n z e n s* de Trun ed ils *B a d r u t s* de Mustér. — Dues gadas ein 13 famiglias representadas: ils de *B u o l* de Sumvitg, *C a g i e n a r d*, Sumvitg, *D e r u n g s*, Trun e Breil, de *S a x*, Mustér, *D i s c h*, Mustér, *G i e r i e t*, Tujetsch, *F r i s c h*, Zignau, *L y e m*, Mustér, de

S a l a p l a u n a, Mustér, *S c h m e d*, Sumvitg, *T u o r*, *R a b i u s*, *P f i s t e r*, Schlans, e *W o l f*, Trun.

Il stab de cumin accompogna avat e dertgira de cumin ord claustra.

Il Convent cugl avat van sil prau cumin per dar la benedicziun

Ina partida umens de cumin sepostan sil mir dil prau cumin.

Il capitani de mats

Il picher cul stab che tilan sin cumin

Il mistral regent che tila giud cumin

La cumpignia de mats tila sin cumin

Mo ina gada han 18 purtau a casa il manti tgietschen: de Anthonis, Trun, Baselgia, a Sumvitg-Rabius, Cabernard, Breil-Dardin, de Cunel, Mustér, Capeder, Medel, Durgiai, Mustér, Friberg, Breil, Martinut, Breil, Rensch, Trun-Zignau, Soliva, Tujetsch, Pally, Medel, de Prajo (de Prau), Mustér, de Putnengia, Tujetsch, Venzin, Tujetsch, Tgetgel, Sumvitg e Wieland, Sumvitg.

Duront quels 571 onn dapi che nus fastisein mistrals della Cadi, ein mo 64 famiglias vegnidas undradas culla mistralia. E cun paucas excepziuns tut umens ord famiglias de num e pum e de buca pintga reputaziun; mistrals che han era fatg carriera ella Ligia Grischa, ellas Treis Ligias, sco era el Cantun e Confederaziun.

Avon 1800 mavan principalmein las 6—7 famiglias aristocratas della Cadi cul manti tgietschen e suenter era partida «homines novi» che han era administrau lur uffecis subalterns dil cumin che muntavan il pli savens ils scalems de sutensi per arrivar alla mistralia. Denter tut ils mistrals della Cadi ed auters uffecis de nies cumin, entupein nus buca meins che duas tiarzas umens studegiai e ded ina certa cultura spirtala, als quals nies sempel pievel puril ha adina ed oravontut schenghegiau sia confidanza, senza vegnir trompai. Quei fa honur ad els, sco als umens de cumin!

Viva nies Cumin della Cadi!
Viva la veglia mistralia!

Il versau politicher silla buora

Rendaquen dil mistral

Umens de Cumin.

Interessada buobanaglia silla classena. Els vegnan lundervi de trer ord la capiala la successiun dils candidats.

Serament dils umens de cumin

Serament dil mistral suenter ver prelegiu ils 6 pugs:

*E sche Vus leis salvar e vegnir suenter cun ils fatgs, sco
jeu hai teniu avon la viarva, sche vegnis Vus tener si
treis dets enten Vies maun dretg e dir a mi suenter quests
plaids:*

Tut quei che Vus haveis a mi teniu avon cun ils plaids...

Sche vi jeu vegnir suenter e salvar cun ils fatgs...

Suenter miu meglier saver e puder...

Tuttas caussas a buna fei e senza malart...

Aschia per il ver mi gidi Dieus, la s. Trinitad...

Nossa Dunna e tuts ils Sogns roghien per nus. Amen...

Fotografias de quella contribuziun: Alfons Maissen

Cumissiun Radioscola

Tona Mark, scolast secundar, Goldau

Jon Semadeni, scolast, Scuol

Luzi Tschärner, scolast secundar, Andeer

Dr. Alfons Maissen, Weinbergstrasse 14, Cuera, parsura della CR

Dr. Adolf Ribl, representant dil Studio de Turitg, Brunnenhofstr. 20

Christian Badraun, directur, parsura della CRR, Via Masans 160, Cuera

RADIOSCOLA

EDIZIUN DELLA CUMINONZA RADIO ROMONTSCH

ORGAN DELLA CUMISSIUN RADIOSCOLA ROMONTSCH

Redacziun: ALFONS MAISSEN

STAMPA ROMONTSCHA Mustér

*LE PONT NEUF
rs qui la Seine transe
is en Magnifiques, arcs,
naveil a nos francsors Casars
jour de l'Inde, more, et Payé*

*Colosses or
Et donc l'i
Si vous
Nous aur*

